

УДК 811.111'42

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ БРИТАНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ П'ЕСИ

І.С. Холмогорцева (Харків)

У статті розглядається дискурс британської фольклорної п'єси як комунікативно-пізнавальна система. Пропонується багатофакторна модель опису, метою якої є виявлення специфіки організації фольклорного дискурсу, а саме, соціокультурний компонент і комунікативні фактори (мета, ситуація, комуніканти).

Ключові слова: британська фольклорна п'єса, соціокультурні і комунікативні фактори, фольклорний дискурс.

Холмогорцева И.С. Коммуникативный аспект британской фольклорной пьесы. В статье рассматривается дискурс британской фольклорной пьесы как коммуникативно-познавательная система. Предлагается многофакторная модель описания, целью которой является выявление специфики организации фольклорного дискурса, а именно, социокультурный компонент и коммуникативные факторы (цель, ситуация, коммуниканты).

Ключевые слова: британская фольклорная пьеса, социокультурные и коммуникативные факторы, фольклорный дискурс.

Kholmogortseva I.S. Communicative Aspect of British Folk Play. The article deals with the discourse of the British folk play as a communicative and cognitive system. There has been offered a multifactor model that aims at revealing the peculiarities of folklore discourse organization, namely, social and cultural components and communicative factors (purpose, situation, communicators).

Key words: British folk play, social, cultural and communicative factors, folklore discourse.

Сучасна постструктуралістська парадигма у лінгвістиці сприймає світ як такий, що складається з великої кількості мікроелементів, які разом утворюють картину сучасності. Цими елементами виступають окремі лінгвокультурні групи, в межах яких відбувається мовленнєва практика. Однією з найбільш виразних частинок цієї «світлової мозаїки» є фольклорний дискурс, який виступає предметом нашого дослідження. На цей час проблема опису фольклорного дискурсу (далі – ФД) не є досконало вирішеною, не зважаючи на наявність лінгвістичних робіт з цієї тематики [1; 3; 6; 9]. Дослідники, описуючи окремі жанри, концентрують свою увагу на виділенні особливостей концептуальної системи, реконструюють окремі фрагменти картини світу, не даючи повної моделі опису ФД. Проте, вивчення ФД через окремі жанри і типи тексту є найбільш релевантним, оскільки ФД сто-

сується всіх сфер людського життя, що унеможливує його аналіз в цілому, але залишає дослідникам право звернути увагу на певну традицію, що знайшла своє відображення у певному жанрі і типі тексту. Таким чином, метою цієї роботи є аналіз ФД як комунікативно-пізнавальної діяльності на матеріалі британської фольклорної п'єси.

Британська фольклорна п'єса (далі – БФП) – це автентичний, віршований, гібридний жанр британського фольклору, що, з одного боку, містить у собі елементи драми і лірики, а з іншого боку, – комедії і трагедії, характеризується наявністю чіткої композиції, фіксованої сюжетної лінії і набором персонажів. БФП є ритуальним жанром, що виконується напередодні великих православних і поганських свят.

Вивчаючи БФП як специфічну текстово-дискурсивну одиницю спілкування, «можна вивчити «бут-

тя» цієї одиниці у контексті комунікативного акту» [4, с. 73] – прояву ФД. В основі ФД лежить традиція, яка отримує своє втілення у символіко-ритуальній діяльності в вербальних і невербальних формах [10, с. 54]. Комуніканти цього типу дискурсу виступають як представники однієї культурної спільноти, у кожного з яких є дискурсивна роль, яка залежить від вікової, гендерної, професійної та інших характеристик учасника фольклорного комунікативного акту. Таким чином, на перший план висувається *соціокультурна характеристика ФД*.

Згідно зазначеної характеристики ФД є детермінованими громадсько-історичними факторами, такими як: процес глобалізації, соціокультурні умови, досягненнями науково-технічного прогресу [10, с. 55]. В той же час, народна культура є обумовленою контактами із вищими рівнями культури (релігією, ідеологією, професійними мистецтвами) [12, с. 8]. Всі ці фактори знаходять своє відображення у змістовному наповненні фольклорного тексту (далі – ФТ). Соціокультурний компонент ФД є мінливим і відображає зміну аксіологічних установок, по-новому оформлює їх у ритуальний акт.

Соціокультурний компонент тексту для носіїв певної мови виявляється безпосередньо в тих текстах, які, так чи інакше, протиставляють соціально-історичні умови часу виконання/ написання тексту, образ мислення, мовленнєву поведінку представників різних соціальних груп, професій тощо. Мовленнєвий контекст БФП обумовлює вибір стилю і відповідних лексичних засобів. Порівняємо два приклади:

Приклад 1:

*Here comes in a pack of fools,
A pack of fools behind the door,
Step in, Slasher [7].*

Приклад 2:

*Keep silence, merry gentlemen, unto your courts
said I –
My name's Sir Alexander, I'll show you sport,
said I.
Five of us all, fine merry boys are we,*

And we are come a rambling your houses for to see –

Your houses for to see, sir, and pleasure for to have.

And what you freely give us we freely will receive.

The first young man that I call in, he is the farmer's son;

And he's afraid he lose his love because he is too young [5, с. 58].

Варіювання фольклорного тексту обмежено збереженням традиційного смислу, однак форма може зазнавати змін. Порівняємо наведені інтродуктивні блоки БФП. За своїм змістом обидва приклади є однаковими. В той же час є помітні зміни у структурі слугу – варіювання між 14-ти-стопним і 7-ми-стопним, між використаним стилем (високий / побутовий), при цьому для високого стилю є характерними використання інверсій, шанобливе звертання до публіки. Очевидно, що спосіб варіювання залежить від статусу аудиторії.

Комунікативні характеристики ФД. В нашій роботі ми розглядаємо комунікативний компонент дискурсу слід за І. С. Шевченко і включаємо мету комунікативного акту, соціально-прагматичні властивості певної ситуації (тобто, місце і час), а також співвідношення вербального і невербального аспектів [8, с. 8].

1) *Мета ФД.* Через те, що ФД є динамічним утворенням, яке відображає зміни, що відбуваються у соціальному середовищі, він є зосередженням різноманітних цінностей, а також місцем їх взаємодії і конфліктів у різний період часу. Таким чином, однією з провідних рис ФД є *аксіологічність*, адже, як стверджує А. Т. Хроленко, «народно-поетичне слово не тільки створює фольклорний світ, але й оцінює його» [7, с. 153].

Поряд із аксіологічністю виступає *функція соціальної ідентифікації* (виділена Ю.А. Емер [11, с. 25]). Оскільки ФД є концентрацією відображення ціннісної картини світу людини, ФД за допомогою ФТ програмує, визначає загальний напрямок розвитку особистості людини, пропонує алгоритм певної поведінки у певній ситуації. Таким чином, ФД є своєрідною зафіксованою специфічною

моделлю, що представляє собою сформовану фольклорну аксіологію. Зазначимо, що остання не є гомогенною за своєю суттю, а представляє собою сукупність варіантів, яка дозволяє «у певній прагматичній ситуації виразити індивідуально-особистісні відмінності членів фольклорного соціуму» [7, с. 153]. Особливе місце під час аналізу аксіологічності фольклорної комунікації відводиться жанру, оскільки саме він створює призму світосприйняття, а мовленнєві засоби актуалізуються у відповідності до вимог жанру.

Фольклорна свідомість носіїв культури обумовлена наявністю тричлена «минуле – сучасне – майбутнє». Її межі не є чіткими. Ця нестабільність проявляється кожен раз, коли комунікант виконує ФТ. Орієнтуючись на сучасність (адресата, умови проходження акта комунікації), виконавець використовує вже готові формули, при цьому відбувається посилення на минулий досвід. Маючи на увазі сучасність, за допомогою фольклору проходить процес трансформації предметного світу у символічний, і навпаки, оскільки саме повсякденністю перевіряється здатність символів культури перетворювати людське життя [3, с. 139]. В той же час, виконавець ФТ переслідує певну мету – передати свій / колективний досвід далі, побудити дії у відповідь. З цієї точки зору виконання ФТ спрямоване у майбутнє. Таким чином, виконавець і адресат виступають у якості зберігачів і трансляторів колективної фольклорної свідомості, тому метою фольклорної комунікації є не привнесення авторського знання про цінності соціуму, а відтворення загально відомого знання із мінімальними змінами. Це надає ФД, і фольклорного тексту зокрема, хронологічний характер аксіології. Проте, такий аксіологічний характер ФД при всій своїй стабільності змісту є динамічною структурою, характеристики якої є дискурсивно і жанрово обумовленими. Аксіологічна функція ФД виступає наряду із інформативною, оскільки основною інформацією, що має на меті передати виконавець, є досвід. Зазначимо, що в залежності від часу виконання ФТ виникають додаткові, специфічні функції, що характеризуються як вузькоспрямовані та є приналежними не фоль-

клорній традиції взагалі, а певному жанру. Так, БФП як ритуальний жанр, несе у собі відповідну *ритуальну функцію*: оскільки тексти БФП виконуються у строго відведений період часу і є приуроченими до певного християнського або поганського свята, вони відображають ритуал, що з ними пов'язаний. Розглянемо на прикладі традицію побажання на Різдво:

Приклад 3:

Blessed be the master o' this house, and the mistress also,

And all the little babies that round the table grow –,

Their pockets full of money, the bottles full of beer –

A merry Christmas, guizards, and a happy New Year [1, с. 384].

Наведений уривок БФП виконує ритуальну функцію завдяки суміщенню лексем (*Blessed be, pockets full of money, the bottles full of beer, A merry Christmas, a happy New Year*), які перетинаються на семантичному полі «good luck». Виконавці досягають двох цілей одночасно по відношенню до себе і реципієнтів. Так, змістовно-концептуальний план завершального блоку корелюється із традицією, згідно якої, відпускати колядувальників без винагороди не можна, бо це приносить сім'ї нещастя. Отже, *колядування* є іншою специфічною функцією БФП, проте має не сакральний, а прагматичний характер. Її можна описати як егоцентричну із постатями виконавців у фокусі уваги. На мовленнєвому плані актуалізується експліцитно, імпліцитно та за змішаним типом, наприклад:

Приклад 4:

Here am I, wee Johnny Funny,

Wi' my tunny,

I'm the man that takes the money [4, с. 201].

Реалізація отримання винагороди відбувається через експліцитний опис функції персонажу, що збирає винагороду.

2) *Ситуація ФД*. Велике значення набувають місце і час проходження фольклорного комунікативного акту, які виступають як дискурсивні категорії. Жанр тексту, що обирається, визначається

специфікою фольклорної комунікативної ситуації. Важливу роль відіграє час. Так, ритуальні фольклорні жанри є прив'язаними до певного часу, проте деякі жанри, переважно малі форми (паремії, загадки, анекдоти), не мають прив'язки до дати. Таким чином, фольклорні жанри є жорстко фіксованими і нефіксованими, при цьому для першого типу буде характерним вербалізація часової приналежності, як уведення лексем *Christmas, Father Christmas*, понять, пов'язаних із святом, таких як назви традиційних страв, вербалізують час виконання БФП – Різдво.

Фольклорна комунікація має місце у реальному просторі, яке для кожної окремої ситуації організується певним образом. Як правило, є фіксовані місця: вуличні ярмарки, закриті приміщення, де збирається певний контингент публіки, наприклад, пивний паб, або у сім'ї. Для драматичних ярмаркових жанрів притаманним є виконання на спеціально організованому подіумі, виділеному приміщенні у громадському закладі. БФП передбачає інтерактивність, крім того, відсутність відведеного місця виконання п'єси має на увазі організацію простору. Дійство відбувається спонтанно для аудиторії в місцях, які не призначені для драматичних виступів: вулиця, площа, приватний будинок, заклади громадського харчування. Розглянемо, як це проводиться на практиці.

Приклад 5:

*I beg your pardon for being so bold,
I enter your house, the weather's so cold,
Room, a room! brave gallants, give us room to sport;
For in this house we do resort, -
Resort, resort, for many a day* [2, с. 51].

Приклад демонструє типовий спосіб отримання місця для виконання БФП, для якого характерне використання повторів, що приводить до концентрації уваги потенційної аудиторії. Таким чином, ФД закріплює ролеву структуру, згідно якої кожен учасник комунікативного акту набуває особливих дійових і мовленнєвих характеристик.

3) *Учасники ФД*. Комуніканти ФД є обумовленими колективністю народної традиції, основним

стимулом якої є «прагнення самого колективу безпосередньо виразити свій стан, (...) колективні емоції, що проявляються у певні моменти життя, коли люди разом працюють і відпочивають, відчувають загальну радість або горе» [2, с. 166]. Окрім колективності, учасники ФД характеризуються як носії традиції, тобто виконавець завжди спирається на знання існуючих видів народного і високого рівня мистецтва. Одночасно, під час комунікативного акту виконавець завжди орієнтується на сучасність, відкидаючи все, що «не є співзвучним епосу, строю, новим настроєм, новим смакам, новій ідеології» [5, с. 23]. Це сприяє динаміці ФД і забезпечує вплив як на виконавця, такі на адресата. Отже, головним завданням комунікантів є відтворення у свідомості тих моментів, які мають аксіологічне значення для носіїв традиції. М.О. Венгранович пропонує розглядати цей фактор як нерозмежованість суб'єкту і адресату фольклорної комунікації, і присвоїти їм статус гіперсуб'єкту [1, с. 104]. Виходячи з цієї тези, учасники ФД є гіперсуб'єктами, яких пов'язує поняття колективності і традиційності і які є рівноправними учасниками творчого процесу, що проходить у спільній ситуації ФД, і обумовлюється спільними соціо-культурними факторами. В той же час, виконавець ФТ виступає як окрема особистість, що проявляє індивідуальні особливості, передає власний досвід, оцінку, що є співзвучними колективним цінностям і установкам. Під час виконання БФП актори апелюють до знання аудиторії про текст, аксіологічні елементи, тим самим досягаючи інтерактивності і гри. Таким чином, гіперсуб'єктом БФП є аудиторія, що грає. Розглянемо на прикладі відеоскрипту:

Приклад 6:

*«Here come I, Old Father Christmas,
Welcome ... [науза, підіймає руку, аудиторія сміється] ... or welcome not.
I hope old Father Christmas
Will never be forgot ... [науза, вигуки аудиторії – hey / yeah / hurray]* [6].

У наведеному прикладі виконавець використовує паузацію, іноді занадто довгу, ніж того потребує безпосередньо текст п'єси, задля створення

ефекту гри. Поєднання паузи з жестами натякає аудиторії на те, що вона повинна реагувати. Оскільки персонаж, якого виконує актор, має позитивний імідж у публіки, вона реагує сміхом та вигуками із позитивною конотацією схвалення.

4) *Мовленнєві характеристики ФД* досліджувались на окремих жанрах [1; 6; 9]. Дослідники описували стійкі формули, стилістичні засоби, які є ключовими для певного жанру, текстову реалізацію окремих концептів. Проте, всі дослідники ФД сходяться на обов'язковій присутності аксіологічного компоненту, що обумовлено вимогами ФД: дати оцінку певній дії, створити позитивний емоційний стан комунікантів. Створення святкового настрою є однією з основних задач БФП, яка досягається використанням клішованих висловів, які є знайомими аудиторії і мають аксіологічне значення, пов'язане із певною традицією, що забезпечує одночасно реалізацію ритуальної функції. Наведемо приклад:

Приклад 7:

*Good Master and Mistress, who sit by the fire,
Put your hand in your pocket and give our desire;
Put your hand in your pocket and pull out your
purse,
And give us a trifle, you'll ne'er be no worse.
Fol the diddle ol-, &c* [3, с. 36].

Повтор є найбільш поширеним прийомом створення ритму, при цьому він може реалізовуватись як в межах однієї строфи, так і між самими строфами. У прикладі використання тієї ж самої конструкції має на меті не тільки досягнення милозвучності, але й спрямовано на стимуляцію реакції реципієнта. Завершальна строка також є елементом повтору, який маніфестує кінець строфи, і одночасно є приспівом, що реалізує естетичну функцію милозвучності. Полісиндитон реалізує естетичну функцію милозвучності. Поряд з повтором у текстах БФП широко використовується його різновиди – анафора, епіфора, анадиплосис. Для БФП характерним є постійне посилення емотивності, яке досягається із використанням висування за типом акумуляції і конвергенції. Таким чином,

опис лексичних засобів відноситься до перспектив, що дозволяють висвітлити стилістико-семантичні особливості БФП та описати мовленнєві механізми, які перебувають в основі варіативності ФТ та імпровізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгранович М.А. Экстралингвистическая обусловленность лингвостилевой специфики фольклорного текста : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Марина Александровна Венгранович. – Тольятти, 2006. – 448 с. 2. Гусев В.Е. Эстетика фольклора / В.Е. Гусев. – Л. : Наука, 1967. – 317 с. 3. Колистратова А.В. Эволюция фольклорного дискурса в британско-английском контексте ситуации : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Алевтина Владимировна Колистратова. – Иркутск, 2012. – 186 с. 4. Омельченко Л.Ф. Фольклор як символічна взаємодія комунікантів / Л.Ф. Омельченко, В.О. Самохіна // Вісник СумДУ, Серія «Філологія». – 2008. – № 1. – С. 72–76. 5. Пропп В.Я. Фольклор и действительность / В.Я. Пропп. – М. : Наука, 1976. – 326 с. 6. Самохіна В.О. Жарту сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : монографія / В.О. Самохіна ; [вид. 2-е, перероб. і доп.]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с. 7. Хроленко А.Т. Семантическая структура фольклорного слова / А.Т. Хроленко // Русский фольклор. Вопросы теории фольклора. – Ленинград, 1979. – Вып. 19. – С. 147–156. 8. Шевченко И.С. Дискурс и его категории / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 973. – С. 6–12. 9. Эмер Ю.А. Миромоделирование в современном песенном фольклоре: когнитивно-дискурсивный анализ : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Юлия Антоновна Эмер. – Томск, 2011. – 457 с. 10. Эмер Ю.А. Праздничный дискурс: когнитивно-дискурсивное исследование / Ю.А. Эмер // Вестник Томск. гос. ун-та. – 2011. – № 4 (16). – С. 53–68. 11. Эмер Ю. А. Ценностная модель мира традиционного фольклора в жанровом воплощении / Ю.А. Эмер // Вестник Томск. гос. ун-та. – Томск : Национальный исследовательский Томск. гос. ун-т. – 2007. – № 293. – С. 25–32. 12. Ядрышникова Л.Г. Фольклор и постфольклор в культурных практиках повседневности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. культурологических наук : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Л.Г. Ядрышникова. – Екатеринбург, 2008. – 27 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Chambers R. Galatian, a New-Year Play [from Peebles] 1841 / R. Chambers // *Select writings of Robert Chambers*. – Edinburgh : Chambers, 1841. – Vol. VII. – P. 299–384.
2. Kelly W. *Notices Illustrative of the Drama, and other Popular Amusements* / W. Kelly. – London : John Russell Smith, 1865. – P. 51–56.
3. Kennedy D. *Observations on the Sword-Dance and Mummers' Play* / D. Kennedy // *Journal of the English Folk Dance Society, 2nd Series*. – 1930. – № 3. – P. 26–38.
4. Lawrence M.J.P. *Guisers' Play* / M.J.P. Lawrence // *Scots Magazine*. – NS 66. – Dec. 1956. – № 3. – P. 197–201.
5. Maidment J. *Scottish ballads and songs* / J. Maidment // Edinburgh : William Peterson, 1835. – P. 58–62.
6. *Mummers Play, The Christmas Boys of Winterbourn Down, Boxing Day* [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=gg5FBQuV6t0>
7. Rutter M. *Guizard's Song from Scremerston* [Electronic resource] / Rutter M. // T.F. Ordish Collection. – Northumberland. – Access mode : <http://www.folkplay.info/Texts/91nu04ru.htm>.